

МИЛАН СТАКИЋ (Београд)

СЕМАНТИЧКА КОМПОНЕНТА РАЗВИТКА ИМЕНСКИХ
СУФИКСА У РАДОВИМА ПРОФЕСОРА
РАДОСАВА БОШКОВИЋА

У научном стваралаштву професора Радосава Бошковића централно место заузимају радови из творбе речи. Не само у својој познатој и признатој студији *Развитак суфикса у јужно-словенској језичкој заједници* него и у другим, по обиму мањим али исто тако значајним, радовима одговорио је на многа темељна питања словенске деривације, чиме је уједно и својим настављачима указао на могуће правце даљег истраживања. Истовремено се пред њих, пред будуће дериватологе, поставља и озбиљан задатак — да свестрано проуче и правилно разумеју свеукупно научно дело професора Р. Бошковића. А то није ни лако ни једноставно. Иако су његове реченице разумљиве и „литке“, свој суптилни смисао и тајну целине — баш као и Андрићеве лепоту — откривају тек у поновљеном — каткад и више пута поновљеном — пажљивом ишчитавању.

Сложени механизам деривације словенских именских речи не може се до краја разумети без компаративно-историјског проучавања генезе суфикса. А управо је то предмет највећег броја радова професора Р. Бошковића. Говорити, међутим, о свим именским суфиксима чији је постанак и развитак објаснио проф. Р. Бошковић подразумева знатно више времена и простора, зато ћу — потпуно свестан да тема са овим насловом може бити предмет обимније студије — у овом раду на примерима суфикса *-ica* и *-ьнъ* показати семантичку компоненту њихова развитка и значај који је семантичкој страни суфикса придавао проф. Р. Бошковић.

У развитку словенских именских суфикса три су основне компоненте: општа гласовна структура, морфолошко прости-

рање и семантичка компонента. Можемо их уочавати и анализирати само у дервационом односу изведене и основне речи. Како се помоћу семантичких момената може поуздано одредити и материјална генеза суфикса, показао је професор Р. Бошковић на примеру суфикса *-ica* — из реда оних суфикса који функционално, по моционој и деминутивној употреби одвајају јужнословенске језике од источних и западних, који уместо *-ica* имају *-ka* (< *-ьka*, *-ьka*).

Суфикс *-ica* је у прасловенском језику у исто време добио и моционо значење и граматичку функцију — једно у вези са именичким, а друго у вези са придевским општим делом. И његов гласовни развитак везан је за прасловенску епоху. А објаснио га је најпре Розвадовски: перинтеграцијом код именице *vьlčica* < **vьlčī + ca*. У овом објашњењу проф. Р. Бошковић је учинио две значајне интервенције: прво, у гласовној структури суфикса *-ica* не може се гледати $\bar{i} + ca$ него $\bar{i} + ka$, партикула *ka* без одређеног значења и, друго, овај суфикс није постао само код именица типа *vьlčica* него, истовремено и паралелно, и код именица (заправо поименичних придева) типа **čьrnī*, **žьltī* — на тај начин лако се и убедљиво објашњавају два основна значења суфикса — *-ica*: моционо и структурално. Да видимо како их је објаснио проф. Р. Бошковић.

Моција именица изведених суфиксом *-ica* може бити двојака: *именичка* — када се *femininum* гради од *masculinum*-а и *суплетивна* — када је веза *femininum*-а и *masculinum*-а остварена преко заједничког општег дела. За разумевање именичке моције мора се поћи од прасловенског односа *vьlkъ — *vьlčī* који ће у каснијем развоју дати *vьlkъ — vьlčica*. Именице типа **vьlčī* формиране су још у праиндоевропском језику — тешко је поуздано утврдити како. Хирт мисли да је ту *i* био суфикс са посесивним значењем. Проф. Р. Бошковић показује да Хирт није у праву јер се, између осталог, посесивни карактер тога *i* не би могао изгубити, а посесивног значења немамо ни у једном моционом односу. Зато је, по њему, најбоље поћи од моционог као основног значења именица типа **ulk^hi*. Формирање именица на *i* значило је у суштини специјализирање функције придевског *i*: поред обележавања женског рода уопште, овај наставак је постао морфолошки знак именица које значе женска бића. А до овакве употребе његове могло је доћи само у реченици, у случајевима аналитичке моције. Однос, дакле, *vьlkъ — *vьlčī* био је прва фаза у развоју именичке моције — када моција рода стоји ван сфере суфиксних односа. Њу у еволутивном смислу замењује друга фаза која се огледа у односу *vьlkъ — *vьlčika > vьlčica*, а основне су јој карактеристике да *femininum* једначи са изведеном речју и да успоставља чврсту, мотивисану, везу између *femininum*-а и *masculinum*-а и на тај начин уводи моцију у сферу суфиксних,

односно деривационих односа. Тако су настали односи именичке моције у којима *-ica* има основно, моционо значење, а цео *masculinum* је заправо деривациона основа или општи део *femininum-a*.

Односи суплетивне моције (термини су Бошковићеви) имали су друкчији развитак. За њих је од пресудног значаја била категорија лица. Ту је суфикс *-ica* од почетка могао имати, као наставак за *femininum*, значење *носиоца особине* и тако се „функционално срео“ са суфиксом *-ьсь* (< *ькъ*) који је, као наставак за *masculinum*, имао исто то значење. Дакле, однос *starьсь* — *starica* формиран је на темељу функционалног паралелизма наставка *-ica* и *-ьсь*, затим је веза ових наставака у моционом погледу постала продуктивни модел прављења *femininum-a* помоћу наставка *-ica* од општег дела *masculinum-a* на *-ьсь*. Тако се према *star-ьсь* — *star-ica* јавило још у прасловенском и *nos-ьсь* — *nos-ica*, *kupil-ьсь* — *kupil-ica* и сл., иако основна употреба наставка *-ica* није подразумевала његову везу са глаголским општим делом.

Друго основно значење суфикса *-ica* било је структурално. Развило се код прасловенских именица типа **čьrni*, **desni*, **lěvi* и сл., које су, са своје стране, резултат семантичке супстантивизације придевских номинатива женског рода. Доказ за ово је чињеница да међу именицама на *-ica* од придевског општег дела нема оних са апстрактним значењем (упор. сх. *сухота*, *врѹћина*, *бистроћа* и сл.), а морало би их бити да су оне резултат непосредне везе суфикса *-ica* са придевима. Промена, дакле, **čьrni* > **čьrnika* морала је значити у прасловенском само смену супстантивизације без суфикса — супстантивизацијом помоћу суфикса. Оно прво — супстантивизација без суфикса — могло је бити у језику све док је било придевских номинатива на *i*; ово друго — супстантивизација помоћу суфикса — морало се јавити када је именица **čьrni* доведена у везу са придевом *čьrнъ*. Однос **čьrni* — *čьrнъ* постао је заправо веза именице с придевом — по општем делу, а то је карактеристичан елемент изведених речи. Требало је још само да наставак *i* добије карактер суфикса којим би се прадиле именице од придева. Али он то није могао постати зато што се као вокалски елемент није јављао у свим облицима именице **čьrni*. (Из истог разлога ниједан вокалски елемент у прасловенском језику није могао добити суфиксну функцију.) Зато су именице типа **čьrni* добиле наставак *ka*, а даљи развитак односа **čьrni* + *ka* : *čьrнъ* дао је, перинтеграцијом, суфикса *-ika* > *-ica*. Јасно је да је наставак *ka* био семантички празан, *партитула* којом је формално обележен суфиксни, деривациони, однос у језику — однос који је историјским развитком у семантичком погледу већ био формиран.

Видели смо до сада — то нам је убедљиво и документовано доказао проф. Р. Бошковић — да је од структурних елемената суфикса *ica* један био номинативни завршетак (*i*), а други — семантички празна партикула (*ka*) којом су именице на *i* формално уведене у сферу изведених речи. Семантички оне су добиле карактер изведених речи када их је историјски развитак довео у везу преко заједничког општег дела с именицама мушког рода, с једне стране, односно са придевима, с друге стране. У деривационом односу према именицама мушког рода суфикс *-ica* је развио моционо значење, а у деривационом односу према придевима — структурално значење. Остало нам је још једно карактеристично значење суфикса *ica* — деминутивно. И оно се развило још у прасловенском периоду. Доказ: за њега — за деминутивно *ica* — знају, поред јужнословенских језика, у мањој мери и источнословенски и западнословенски (осим пољског). Питање је: како је суфикс *ica* добио деминутивно значење. Дорошевски га је изводио из деминутивног значења наставка *sa* који је, по њему, ушао у састав суфикса *ica*. Професор Р. Бошковић је доказао: прво, да у састав суфикса *ica* није ушао семантички изражен суфикс *sa* него семантички празна партикула *ka* и, друго, ако бисмо и прихватили да је у почетку *vьlčica* била деминутив од **vьlči*, како је мислио Дорошевски, и да је после губљења **vьlči* из употребе, у новом односу према *vьlkъ* почела да добија моционо карактер, — није могао наставка *ica* поред новог, моционог значења у новом односу сачувати истовремено и деминутивно значење из старог односа.

О развиту деминутивног значења код суфикса *-ica* сам проф. Р. Бошковић даје два тумачења. Прво је изнео у својој дисертацији *Развитак суфикса у јужнословенској језичкој заједници*: „Ја мислим да је развитак деминутивног значења код наставка *ica* могао доћи под утицајем наставка *ьka*, *ьka*, дакле аналошки“ (упор. Одабрани чланци и расправе, Титоград, 1978, стр. 112). Тридесетак година касније, у расправи *Око суфикса ica*, он се вратио овом питању и том приликом деминутивно значење објаснио као треће основно значење суфикса *-ica*, поред моционог и структуралног. Настало је код именица типа *děvica* које су, у структуралном погледу, резултат једног од двају начина формалног елиминисања индоевропских именица типа **dēvi*: **dēvi + ka > děvica*. Постојао је истовремено и паралелно и други начин: заменом наставка *i* наставком *a*, када је добијено *děva*. У почетку су, дакле *děva* и *děvica* била два паралелна образовања. Касније је *děvica*, као изведена реч, доведена у везу са *děva*. „Тако је добијен, перинтеграцијом и по новој језичкој интерпретацији, суфикс *ica* с деминутивним значењем, као јединим могућим значењем у даном односу“ (упор. Одабрани чланци и расправе, стр. 274). Потврду

за сва три основна значења сүфикаса *ica* проф. Р. Бошковић налази и у акценатским приликама код ових именица у српско-хрватском језику, и то у случају кад акценат стоји на сүфиксу. Ту се јасно разликују три акценатска типа: а) тип *йца*, кад акценат стоји на вокалу *и*: имају га — и само њега — именице са *моционим ица* (упор. *вүчица*, *лабүдица*, *пријатељица* и сл.); б) тип *ица*, кад акценат стоји на крају, а претходни слог је кратак: имају га — и само оне — именице са *структуралним ица* (упор. *брзйца*, *кривйца*, *равнйца* и сл.); с) тип *йца*, кад акценат стоји на крају, а претходни слог је дуг: имају га — и само оне — именице са *деминутивним ица* (упор. *баштйца*, *брадйца*, *вунйца* и сл.).

За илустрацију питања како семантичка компонента одређује, или може да одређује, и гласовну генезу код придевских сүфикаса могли бисмо анализирати како проф. Р. Бошковић објашњава развитак посесивнога сүфикаса *-ьнѣ*. Анализом и само старословенских примера којих нема много: *materьнѣ* (*mater-*), *družьнѣ* (*družь*), *bratьнѣ* (*bratь*), *gospodьнѣ* (*gospodь*), *vladучьнѣ* (*vladуka*) — запажа се да су ови придеви по значењу јединствени — *adjectiva possessiva*, а по морфолошкој подлози — хетерогени, везани за различите основе. У гласовној структури сүфикаса *-ьнѣ* ваљало је објаснити први део — други је, без сүмње, придевско посесивно *јѣ*. За први део Вајан је мислио да је стари акузативни наставак *-ьн* код основа на *й* и на сүгласник. Проф. Р. Бошковић не прихвата ово тумачење јер се, прво, придеви од падежа граде само по изузетку и, друго, градили су се некада од генитива и датива, који су имали и посесивно значење, и то помоћу неког структуралнога сүфикаса, а не сүфикаса са реалним значењем, какво је морао имати сүфикс *јѣ*. Он се не слаже ни са онима који мисле да је у првом делу сүфикаса *-ьнѣ* придевско структурално *ьнѣ* и даје своје, оригинално тумачење генезе овога сүфикаса. Суштина његовог објашњења је у следећем. Најпре су се помоћу именичког деминутивног сүфикаса *-ьнѣ* (< *inos*) изводила лична имена (некадашњи хипокористици) типа *Рѣтѣнѣ* < *Рѣтиславѣ*. Од тих хипокористика помоћу структуралнога сүфикаса *ѣ* < *os* направљени су придеви типа *рѣтѣнѣ*, *-а*, *-о* (одређени вид: *рѣтѣнѣи*, *рѣтѣнаја*, *рѣтѣноје*), *ѣидѣнѣ*, *-а*, *-о* (одр. вид: *ѣидѣнѣи*, *ѣидѣнаја*, *ѣидѣноје*). Кад је *ѣ* изгубило своју деривациону функцију, *v* језичком осећању придеви типа *рѣтѣнѣ*, *ѣидѣнѣ* схваћени су као образовања од скраћених имена типа *Рѣтѣ*, *ѣидѣ*. Тако је настао, перинтеграцијом, сүфикс *-ьнѣ* с посесивним значењем и првобитном употребом — само код личних имена. Овако добијеном новом посесивном сүфиксу *-ьнѣ* код придева типа *Рѣтѣ-ьнѣ* (= *Рѣтов*) : *Рѣтѣ* дометнуто је — „ради функционалног појачања и као израз сүфиксалнога узуса дате епохе“ — посесивно *-јѣ*. На тај начин је добијен нов и сложени сүфикс *-ьнѣ*, с

првобитном употребом — искључиво код личних имена. Из категорије личних имена (одакле су га временом сасвим истиснули суфикси *-ovъ* и *јъ*) суфикс *ьнъ* се пренео на лична арреплатива и ту се задржао у прилично непродуктивној и релативно младој групи посесивних придева типа *bratъnъ*. Јасно је, дакле, зашто проф. Р. Бошковић у почетку своје расправе *Старословенска адектива посесива на њнъ*, у којој је изложио наведено тумачење (упор. Одабрани чланци и расправе, стр. 363 — 368), каже да „имамо посла с једним врло и успешно замућеним суфиксом“. Управо због семантичке стране коју је проф. Р. Бошковић увек имао у виду при тумачењу свих суфикса, па и суфикса *ьнъ*, он није могао прихватити објашњења својих претходника јер су узимали у обзир само гласовну структуру суфикса. А у објашњавању развита појединих суфикса — томе нас учи проф. Р. Бошковић у свим својим радовима — не сме се бити једностран, иако је овај други, његов пут тежи и трновитији.

Милан СТАКИЧ

СЕМАНТИЧЕСКИЙ КОМПОНЕНТ В РАЗВИТИИ ИМЕННЫХ СУФФИКСОВ В ТРУДАХ ПРОФЕССОРА РАДОСАВА БОШКОВИЧА

Резюме

В развитии славянских именных суффиксов — три основных компонента и все три происходят из деривационного отношения производного и основного слова: а) общая звуковая структура, б) морфологическое распространение, и в) семантический компонент. Этот последний, семантический компонент — как толковал его и какое значение придавал ему профессор Р. Бошковић, проанализирован и в этой статье на примерах именного суффикса *-ica* и адъективного — *ьнъ*.

Именной суффикс *-ica* образовался путем перинтерграции номинативного окончания *i* и семантически пустой частицы *ka*, с помощью которой существительные на *i* формально введены в сферу производных слов. В деривационном отношении производных слов на *-ica* а по отношению к существительным мужского рода развивалось моционное значение суффикса *-ica*, в деривационном же отношении к прилагательным — структуральное значение, а в деривационном отношении к параллельным существительным женского рода (ср. *děvica* : *děva*) — его деминутивное значение.

Сложный адъективный посесивный суффикс *ьнъ* содержит в своей второй части адъективно-посесивный компонент *-jъ*. Его первую часть

объяснил профессор Бошкович: это ни акузативное окончание *-ni*, как считал Вайан, ни адъективно структуральное *-niъ*, как это обычно толковалось. Это — адъективно посессивный суффикс *-niъ*, возникший в категории личных имен от именного деминутивного суффикса *-niъ* и адъективно структурального компонента *-ъ*, значит — из категории личных имен, откуда и перенесен в личные *appellativa* и семантически усилен посессивным *-jъ*.

